

TÓTH NORBERT – VIZI BALÁZS

A KISEBBSÉGEK VÉDELMENEK JOGI KERETEI ÉS JOGALKALMAZÁSI TAPASZTALATAI A MAGYARORSZÁGGAL SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKBAN

A kisebbségek védelmének kereteit a Magyarországgal szomszédos államok a belső, nemzeti jogszabályok mellett a nemzetközi jogi kötelezettségek határozzák meg. Magyarország külpolitikai törekvéseinek egyik fontos eleme volt 1990 után, hogy a magyar kisebbségek jogainak védelmét kétoldalú szerződésekben és a multilaterális nemzetközi kisebbségvédelmi kezdeményezések támogatásával is erősítse.¹ Az európai integráció hatására is a szomszédos országok jogrendje nagyrészt tükrözi az 1990-es években kialakult nemzetközi kisebbségvédelmi normákat. A diszkrimináció tilalma, a kisebbségek részvételi jogai, az anyanyelvhasználat az oktatásban, a médiában, az igazságszolgáltatásban, a közéletben, stb. valamilyen formában mindegyik szomszédunk belső jogában vagy nemzetközi jogi kötelezettségeiben megjelenik. Azonban az írott jog és a gyakorlati alkalmazás között nagy szakadék lehet. A *Kárpát-medencei magyar kisebbségi jogi kalauz* füzetek érzékletesen mutatnak rá erre.² Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy összehasonlító módon és a nemzetközi monitoring eljárásokra is figyelemmel átfogó képet adjon arról, hogy ma milyen jogi kerete van a kisebbségek védelmének az egyes országokban,³ és hogyan érvényesülnek a jogszabályokban biztosított kisebbségi jogok.

- 1 Vö.: Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben*. Osiris: Budapest, 2016.
- 2 Csernicskó István – Tóth Mihály: *A kárpátaljai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz*. BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2021.; Markó Attila: *A romániai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségi jogi kalauz*. BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2022.; Kállay András – Mészáros András – Öry Péter – Szabó Olga: *A felvidéki magyar közösség anyanyelvhasználatát szabályozó jogszabályok és érvényesülésük áttekintése. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz*. BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2022.; Varga Péter: *Nemzetiségi jogok a Muravidéken. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz*. BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2023.
- 3 A kézirat lezárása 2023. szeptember 1-jén megtörtént, így az ukrán jogrenddel kapcsolatos megállapítások a 2023 decemberében elfogadott törvénymódosítások előtti állapotra vonatkoznak. A módosításokról lásd pl. Fedinec Csilla: Mit jelent a törvénymódosító csomag, amellyel Ukrajna meggyőzné a magyar kormányt is, hogy helye van az EU-ban? *444.hu*, 2023. december 10. Letöltés helye: <https://444.hu/>; letöltés ideje: 2023. 12. 12.

A kisebbségek védelmének jogi kerete a Magyarországgal szomszédos államokban

A szomszédos országokban élő magyar kisebbségek jogainak védelmét elsősorban az adott országban érvényben lévő hatályos jogszabályok alapján lehet megítélni.

Ausztria kivételével a Magyarországgal szomszédos államok az 1989–1990-es rendszerváltást követő évtizedben, a demokratikus átmenet eredményeként fogadták el a legfontosabb jogszabályokat, amelyek az új körülmények között meghatározták az állam működésének alkotmányos kereteit és ezen belül a nemzeti, etnikai, nyelvi kisebbségek és a többség viszonyát. Horvátország, Szlovénia, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna ebben az időben vált független állammá is.

A rendszerváltás és a függetlenség kivívása a közép- és kelet-európai államokban a nemzeti identitás politikai jelentőségét is megváltoztatták, ami az ott élő kisebbségek helyzetét is átalakította. A nemzetállami modell, amelyet ezek az országok követtek, a többségi nemzet politikai, kulturális dominanciájának jogi megerősítését szolgálta és a kisebbségek jogainak elismerése nem az országban élő többségi és kisebbségi nemzeti közösségek közötti egyenrangú párbeszédre épült, hanem az alapvető emberi jogok részeként a kisebbséghez tartozó polgárok formális állampolgári jogegyenlőségének elismerését jelentette csupán. Ez alól a kisebbségi autonómia valamilyen formáját történelmi okok miatt elismerő jugoszláv utódállamok, Horvátország, Szerbia (2000 után) és Szlovénia jelentenek kivételt.⁴

A kisebbségek jogainak szabályozására az euroatlanti integrációs folyamatok is hatással voltak, különösen igaz ez a kisebbségek védelmét érintő nemzetközi szerződések ratifikálására és Szerbiában, illetve Horvátországban a kisebbségi törvény elfogadására.⁵ Érdemes itt megemlíteni, hogy mindegyik vizsgált állam közös jellemzője, hogy a kisebbségek jogait elismerő legfontosabb nemzetközi szerződések, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának, az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményének és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának egyaránt részesei. Ezen felül Ausztria kivételével Magyarországnak mindegyik szomszédos országgal van olyan érvényes kétoldalú alapszerződése és/vagy

4 Yupsanis, Athanasios: *Minority Cultural Autonomy in Slovenia, Croatia and Serbia: A Real Opportunity for Cultural Survival or a Right Void of Substance?* *Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, 2019. 12 (1–2). 83–112.

5 Vö.: Rechel, Bernd (szerk.): *Minority Rights in Central and Eastern Europe*. Routledge: London, 2009.; Vizi, Balázs – Tóth, Norbert – Dobos, Edgár (szerk.): *Beyond International Conditionality Local Variations of Minority Representation in Central and South-Eastern Europe*. Nomos: Baden-Baden, 2016.

kisebbségvédelmi szerződése, amely a kisebbségek jogainak kölcsönös szavatolását is tartalmazza.⁶

Az új jogi keretek között az egyes államok változatos módon szabályozták a kisebbségek jogait: Ausztriában, Szerbiában, Horvátországban és Ukrajnában külön törvényt fogadtak el a kisebbségek jogainak védelméről, míg Romániában, Szlovákiában és Szlovéniában nincs külön kisebbségvédelmi törvény, hanem a kisebbségi jogok szétszórva, ágazati törvényekben jelennek meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy külön törvény automatikusan a kisebbségek jogainak magasabb szintű védelmét biztosítaná. Közös vonás mindegyik államban, hogy a demokrácia intézményeit és a homogén nemzetállami eszméket egyaránt tükröző alkotmányok a diszkrimináció tilalmára és a sajátos kisebbségi jogok elismerésére vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaznak.

Az alábbiakban az alkotmányban foglalt kisebbségvédelmi rendelkezések rövid bemutatása után a kisebbségek számára legfontosabb területek (oktatás, közigazgatás, igazságszolgáltatás, média és kultúra, közéleti részvétel) jogi szabályozásának összehasonlító tanulmányait mutatjuk be.

6 A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között 1992. december 16-án Budapesten aláírt szerződés a baráti kapcsolatokról és együttműködésről. Magyarországon kihirdette az 1995. évi XLVII. törvény.; A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1997. évi XVI. törvény.; A Magyar Köztársaság és Románia között Temesvárott, 1996. szeptember 16-án aláírt, a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló Szerződés. Magyarországon kihirdette az 1997. évi XLIV. törvény.; A Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között Párizsban 1995. március 19-én aláírt a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szóló Szerződés. Magyarországon kihirdette az 1997. évi XLIII. törvény.; A Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között Budapesten, 1992. december 1-jén aláírt barátsági és együttműködési Szerződés. Magyarországon kihirdette az 1995. évi XLVI. törvény.; A Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között Ljubljánban 1992. november 6-án aláírt, a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról szóló Egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1996. évi VI. törvény.; A Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés (ennek részét képező Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén). Magyarországon kihirdette az 1995. évi XLV. törvény.; A Magyar Köztársaság és Szerbia és Montenegró között a Magyar Köztársaságban élő szerb kisebbség és a Szerbia és Montenegróban élő magyar kisebbség jogainak védelméről szóló, Budapesten, 2003. október 21-én aláírt Egyezmény. Magyarországon kihirdette a 2005. évi IV. törvény. A kétoldalú szerződések jelentőségéről és alkalmazásának tanulságairól lásd: Miran Komac – Vizi Balázs (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem: a magyar–szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata*. L'Harmattan: Budapest, 2019.; Vizi Balázs (szerk.): *Magyarország és szomszédai. A kisebbségvédelem kérdései a kétoldalú szerződésekben*. L'Harmattan: Budapest, 2021.; Fedinec Csilla – Tóth Norbert: *Romantikus jog – fapados gyakorlat. Az ukrán–magyar szerződéses viszony*. L'Harmattan: Budapest, 2022.

A kisebbségek jogainak védelme az alkotmányban

A legtöbb közép- és kelet-európai ország alkotmányát sajátos kettősség jellemzi: a nemzetállamnak a többségi nemzet államalkotó szerepét hangsúlyozó értelmezésével együtt jelenik meg a nemzeti, etnikai kisebbségek jogainak formális elismerése. A vizsgált országok közül Szlovákia alkotmányában tűnik elő talán a leglátványosabban a többség dominanciájának kodifikálása: az alkotmány preambuluma egyértelműen kiemeli és történelmi perspektívába helyezi a szlovák nemzet államalkotó és domináns helyzetét Szlovákiában.⁷ A szlovák mellett a szlovén és a horvát alkotmány preambuluma is kizárólag a többségi nemzet történelmére és önrendelkezési jogára hivatkozik, ám a szöveg az alkotmányban felsorolt nemzeti kisebbségek államaként is tekint az államra. A jogilag kötő erejű alkotmányos rendelkezések között az alkotmányok a hivatalos nyelv meghatározásával és a szuverenitás védelmével is behatárolják a kisebbségi jogok körét. Az államnyelv vagy a többség nyelvének egyedüli hivatalos nyelvként való kodifikációja a többség és a kisebbségek nyelve között hierarchiát teremt, amely azt sugallja, hogy a kisebbségi nyelvet eleve szűkebb területeken lehet használni, mint a hivatalos nyelvet. A román alkotmány például egyszerűen rögzíti, hogy „*Romániában a hivatalos nyelv a román.*” (13. cikk). A szlovák alkotmány szintén egyedül a szlovák nyelvet ismeri el hivatalos nyelvként, ám rögzíti, hogy más nyelvek hivatalos kommunikációban való használatáról külön törvény rendelkezhet (6. cikk). Az ukrán alkotmány (10. cikk) is kimondja, hogy Ukrajna államnyelve az ukrán, de hozzáteszi, hogy biztosítani kell az orosz és más nemzeti kisebbségek nyelvének használatát és fejlődését is.

A többségi és kisebbségi nyelvek formális egyenjogúságát jobban tükrözi a horvát (12. cikk) és a szerb alkotmány (10. cikk), amely a többségi nyelv hivatalos nyelvi státusza mellett elismeri, hogy külön törvény más nyelvek *hivatalos* használatát is engedélyezheti. A szlovén alkotmány, mivel az olasz és a magyar kisebbségeket őshonos kisebbségnek ismeri el, az olaszok és magyarok által lakott községekben kifejezetten egyenrangú hivatalos nyelvként ismeri el az olaszt, illetve a magyart (11. cikk). Ausztriában az alkotmány 8. cikke a német nyelvet tekinti hivatalos nyelvnek „*a nyelvi kisebbségek számára szövetségi törvény szintjén biztosított jogokkal szembeni előítélet nélkül.*”

Az állami szuverenitással összefüggő alkotmányos rendelkezések is kapcsolódhatnak a kisebbségi jogokhoz, így például a román alkotmány 1. cikk 1. bek. szerint „Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam”, ami sokak szemében

⁷ A preambulom például egyedül a szlovák nemzet önrendelkezési jogára hivatkozik. A preambulomot idézi: Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 7.

a területi szeparatizmussal egyenértékűnek tekintett kisebbségi autonómiát is kizárja.⁸ A szlovák politikai közvélemény jelentős része is hasonló értelmet tulajdonít a szlovák alkotmány 34. cikk 3. bekezdésének, ami kimondja, hogy a nemzeti kisebbségek jogai „nem vezethetnek a Szlovák Köztársaság területi egységének és szuverenitásának veszélyeztetéséhez és a többi lakosság diszkriminációjához.”⁹ A kisebbségek jogaival szembeni nemzetbiztonsági aggodalmak más államok politikájában is megjelennek, és jelentős mértékben meghatározzák a kisebbségi jogok alkalmazásának korlátait is.

A kisebbségek jogait elismerő alkotmányos rendelkezések a diszkrimináció tilalmán kívül¹⁰ általában a kisebbségek anyanyelvhasználati és kulturális jogait tartalmazzák. Így például a szlovák alkotmány 34. cikke kimondja, hogy – külön törvényben rögzített keretek között – az állam hivatalos nyelvének elsajátításának jogán kívül a kisebbségeknek joga van az anyanyelvhasználathoz a hivatali érintkezésben, a tájékoztatásban, a művelődésben és az oktatásban. Emellett joguk van saját kultúrájuk fejlesztéséhez és ápolásához, kulturális és művelődési intézmények alapításához és fenntartásához. Az ukrán alkotmány általánosságban garantálja az orosz és más kisebbségek nyelvének szabad fejlődését és alkalmazását, valamint „elősegíti minden őslakos nép és nemzeti kisebbség etnikai, kulturális, nyelvi és felekezeti önazonosságának megőrzését” (10–11. cikk).¹¹ A kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot az ukrán (53. cikk), a román (32. cikk 3. bek.), a szerb (79. cikk) és a szlovén (64. cikk) alkotmány is nevesíti. A horvát és az osztrák alkotmány ugyan nem említi a kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot, de a kisebbségek jogairól szóló törvényeikben mindkét állam biztosítja azt.¹²

A kisebbségek közéleti, politikai részvételi jogait a román, a horvát, a szlovén és a szerb alkotmány rögzíti különböző formákban. Az osztrák, a szlovák és az ukrán alkotmány erről hallgat. A román alkotmány (62. cikk 2. bek.) minden elismert nemzeti kisebbség számára biztosít egy-egy képviselői helyet a parlament alsóházában, a szlovén alkotmány az őshonosként elismert magyar és az olasz nemzeti közösségek egy-egy képviselőjének garantál helyet a parlamentben (80. cikk). A szerb alkotmány 100. cikke annyit ír elő, hogy a törvénnyel összhangban biztosítani kell a nemzeti kisebbségek tagjainak egyenlőségét és

8 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 6–7. Hasonlóképp ellentmondásos a román alkotmány 4. cikke is, amely 1. bekezdésében összeköti az állampolgárok szolidaritását a román nép egységével, amikor így fogalmaz: „Az állam alapja a román nép egysége és állampolgárainak szolidaritása”.

9 Vö.: Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 6.

10 A faji, etnikai, nyelvi vagy más identitás alapon történő hátrányos megkülönböztetést mindegyik alkotmány tiltja – ukrán alkotmány 24. cikk, szerb alkotmány 21. cikk, szlovák alkotmány 12. cikk, szlovén alkotmány 14. cikk, horvát alkotmány 14. cikk, román alkotmány 4. cikk.

11 Cserniczkó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 10–11. A szerzők az „őshonos nép” kifejezést használják magyarul, de az ukrán jogrendben ez inkább a nemzetközi jogban őslakosként (*indigenous*) elismert népekre vonatkozik, az autoktón, őshonos (*autochthonous*) népek helyett.

12 Ausztriában az 1976-os etnikai népcsoportokról szóló törvény 8. §; és Horvátországban a nemzeti kisebbségek jogairól szóló 2002-es (2010-ben módosított) alkotmánytörvény 11. §.

képviselétét a nemzetgyűlésben, míg a horvát alkotmány hasonlóan azt rögzíti (15. cikk), hogy külön törvény alapján a nemzeti kisebbségek tagjainak joguk van a horvát parlament saját képviselőiket megválasztani.

A jogrendszer legmagasabb szintjén a legrészletesebben a kisebbségi önkormányzatiságot, autonómiát is alkotmányban elismerő szerb és szlovén alkotmány foglalja közre a kisebbségek jogaival, igaz Szlovéniában ez csak a két őshonos nemzeti közösséget, a magyart és az olaszt érinti.¹³ A kisebbségek sajátos jogait garantáló alkotmányos rendelkezések a legtöbbször elveket rögzítenek, és nem jelentenek konkrétan végrehajtandó jogi kötelezettséget, sok esetben ez külön jogszabályban, törvényben jelenik meg.

Oktatás

Mindegyik szomszédos ország biztosítja a kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot, de ennek színvonala nagyon eltérő. A jogszabályi környezet Ukrajna kivételével elviekben mindegyik szomszédos államban az alapfokú és a középfokú oktatásban, Ausztria kivételével pedig a felsőfokú oktatásban is lehetővé teszi a teljes magyar nyelvű képzést. A 2011-es román oktatási törvény szerint a nemzeti kisebbségekhez tartozó tanulókat az oktatás minden típusában, szintjén és formájában megilleti a kisebbségi anyanyelvű oktatáshoz való jog, amely a szülői igényektől függően csoportokban, osztályokban vagy önálló oktatási intézményben zajlik.¹⁴ A román nyelv és irodalom kivételével a törvény lehetővé teszi, hogy minden tárgyat kisebbségi nyelven oktassanak. A törvény tulajdonképpen a jogalkotó szándéka szerint a finanszírozásban, a tankönyvellátásban, a kisebbségi diákok ingázásának, kollégiumi ellátásának támogatásában teljes egyenjogúságot biztosít a többségi oktatásban részt vevőkkel. A törvény szerint külön tárgyként kell bevezetni a kisebbségi nyelvű iskolákban a Nemzeti kisebbségek története és hagyományai c. tárgyat. A törvény lehetővé teszi, hogy az általános és középfokú oktatás mellett a szakképzésben is érvényesüljön a kisebbségi nyelvű oktatás. A felsőoktatás területén a törvény szerint önálló intézményekben és multikulturális intézményekben is megvalósulhat a kisebbségi nyelvű oktatás, magán és állami egyetemeken, főiskolákon egyaránt. Az állam fenntart multikulturálisnak nevezett, többnyelvű egyetemeket.¹⁵

- 13 Varga, 2023. Nemzetiségi jogok a Muravidéken, i.m. 22–23.; Korhecz, Tamás: National Minorities – Constitutional Status, Rights and Protection in: Csink, Lóránt – Trócsányi, László (szerk.): *Comparative Constitutionalism in Central Europe. Analysis on Certain Central and Eastern European Countries*. Central European Academic Publishing: Miskolc–Budapest. 408–409.; Korhecz, Tamás: Evolving legal framework and history of national minority councils in Serbia. *International Journal of Public Law and Policy*, 2019. 6 (2). 116–137.
- 14 2011. évi 1. számú törvény a nemzeti oktatásról; lásd még Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 13–14.
- 15 A törvény felsorolásában: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem és a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem ad lehetőséget magyar nyelvű képzésekre.

Szlovákiában a közoktatási törvény biztosítja a kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot, az osztálylétszám, a finanszírozás meghatározásában a többségi nyelvű iskolákhoz képest kedvezményekkel támogatja a kisebbségi nyelvű oktatást alap és középfokú szinten.¹⁶ A felsőoktatás területén 2003 óta létezik az állami fenntartású komáromi Selye János Egyetem, amely több karon nyújt magyar nyelvű képzést.¹⁷

Horvátországban a 2002-ben elfogadott kisebbségi törvény 11. §-a elismeri a kisebbségekhez tartozók anyanyelvű oktatáshoz való jogát, és ennek feltételeit az oktatási törvénnyel összhangban óvodai, általános és középiskolai szinten rendeli megteremteni. A jogszabály szerint a kisebbségi osztályokra, iskolákra vonatkozó kötelező minimum diákszám alacsonyabb lehet, mint a többségi nyelven működő iskoláké. A kisebbségi nyelvű tanárképzést biztosítani kell a felsőoktatási intézményekben a törvény rendelkezése alapján, valamint a kisebbségekhez tartozók létrehozhatják saját oktatási intézményeiket is.

Ausztriában a népcsoportok jogairól szóló törvény elismeri a kisebbségek anyanyelvhasználatához és anyanyelvű oktatáshoz való jogát, ám ennek gyakorlati megvalósítása az egyes tartományok hatáskörébe tartozik.¹⁸ Burgenland tartomány szabályozása szerint a kisebbséghez tartozók számára óvodában és a közoktatásban kétnyelvű oktatást biztosítanak, kizárólag anyanyelvű kisebbségi oktatás nincs.¹⁹ A szlovén alkotmány sajátos módon nem a kisebbségekhez tartozók anyanyelvi oktatási jogait ismeri el, hanem az ún. nemzetiségileg vegyes lakosságú területeken alkalmaz különleges szabályokat. Az oktatás területén a Muravidéken ez a kétnyelvű oktatást jelenti, amely a törvényben meghatározott területen élő magyarok és szlovének számára egyaránt kötelezővé teszi a kétnyelvű oktatást.²⁰

Az utóbbi időben a legnagyobb figyelmet az ukrán kisebbségi nyelvű oktatást érintő jogszabályi változások váltották ki. Az ukrán alkotmány (53. cikk) elismeri, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozók – a törvényekkel összhangban – anyanyelvükön tanulhassanak. A 2017-ben elfogadott ukrán oktatási törvény, valamint a 2019-es államnyelvtörvény egyaránt jelentősen szűkítették a kisebbségi nyelvű oktatás lehetőségeit a korábbi gyakorlathoz képest.²¹ A legnagyobb gondot az jelenti, hogy az új törvényi szabályozás különböző kategóriákba sorolja az Ukrajnában élő kisebbségeket, az őslakos (pl. krími tatár) népek számára biztosítja az anyanyelvű oktatást, az EU-ban hivatalos nyelvek, így a magyar használatát

16 2008. évi 245. számú törvény a közoktatásról, lásd Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 23–25.

17 Létrehozta a 2003. évi 465. számú törvény.

18 Az etnikai népcsoportokról szóló 1976-os törvény, 8. § és 11. §. (*Bundesgesetz über die Rechtsstellung der Volksgruppen in Österreich*).

19 *Language Education Policy Profile*. Ministry of Education, the Arts and Culture and Ministry of Science and Research: Vienna, 2008.

20 Varga, 2023. Nemzetiségi jogok a Muravidéken, i.m. 13–15.

21 Csernicsekó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i. m. 31–38.

csak az általános iskola 1–4. évfolyamában engedi, az 5. osztálytól felmenő rendszerben fokozatosan növeli az ukrán nyelvű oktatás arányát a kisebbségi nyelvűvel szemben.²²

Igazságszolgáltatás

Az állammal, az állami intézményekkel, közigazgatási szervekkel és bíróságokkal való kapcsolattartás rendkívül fontos az állam működésének hatékonysága szempontjából. Emellett komoly szimbolikus tartalma is van annak, hogy milyen nyelven működik a hivatalos állam és milyen nyelven fordulhatnak az állampolgárok az állami szervekhez. Ebben a körben az igazságszolgáltatás külön területet jelent és a büntetőügyek nyomozati és peres eljárásaiban a nyelvhasználat kérdése alapvető emberi jogi kérdésként merül fel. A legáltalánosabban elfogadott elv, hogy a büntetőeljárásokban a vádat mindenkivel az „általa ismert nyelven” közöljék. Ez nélkülözhetetlen eleme a méltányos eljáráshoz való jognak, ahogy azt a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (14. cikk) is rögzíti. Ezt a jogot mindegyik szomszédos állam biztosítja, jellemzően tolmácsolással.²³

A polgári peres eljárásokban az igazi kérdés nem feltétlenül a nyelvhasználat, hanem az, hogy a kisebbségi nyelv használatának gyakorlati lehetőségei mennyire nehezítik meg vagy lassítják le a per eredményes lefolytatását. Romániában és Szlovákiában a törvény szerint tolmács igénybevételére van lehetősége a kisebbségi nyelvet beszélő polgárnak, de a bírósági iratok csak államnyelven érvényesek. Romániában például lehet kisebbségi nyelven is beadvánnyal fordulni a bírósághoz, de azt román nyelvre kell fordítani és a bíróság a román változatot tekinti hivatalosnak.²⁴ Az ezzel járó plusz idő és adminisztráció nyilvánvalóan eltántoríthatja a peres felet a kisebbségi nyelv használatától. Horvátországban a polgári perekben a kisebbségi nyelvet használók fordítási-tolmacsolási költségeit a törvény szerint az eljáró bíróság állja.²⁵ Szlovéniában és Szerbiában a kisebbségek által lakott területeken a teljes eljárás kisebbségi nyelven is lefolytatható.²⁶

22 Uo. 34. és lásd fent 3. lábjegyzet.

23 Horvátországban a büntetőeljárásról szóló törvény 7. § (NN 152/08, NN 76/09); Szlovákiában a 301/2005. sz. törvény a büntetőeljárásról 2. § és 28. §, Szerbiában a büntetőeljárásról szóló kódex 11. § és 67–68. §; Romániában a büntetőeljárásról szóló 135/2010. törvény 12. § és 329. §, Szlovéniában a nemzetiségileg vegyesen lakott körzetekben a magyar és az olasz a szlovénnal egyenrangú nyelvként használatos a bírósági eljárásokban is; Varga, 2023. Nemzetiségi jogok a Muravidéken, i.m. 10–12. A jogrendszeren belül azonban lehetnek olyan ellentmondások, ami miatt az eljáró hatóságok megtagadhatják a kisebbségi nyelv használatát: Ukrajnában az államnyelvről szóló törvény minden ukrán állampolgár számára előírja az államnyelv ismeretét – ez alapján pedig előfordulhat, hogy a kisebbségi anyanyelvű állampolgártól is az ukrán nyelv használatát követelik meg, akár a büntetőeljárásban is. Vö.: Cserniczkó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 43

24 A romániai bírósági szervezetrendszeréről szóló 2004. évi 304 számú törvény 14. §; Szlovákiában a polgári perrendtartásról szóló 161/2015. sz. törvény rendelkezik a nyelvhasználatról.

25 A polgári peres eljárásokról szóló törvény 105. §.

26 Szerbiában a polgári perrendtartásról szóló 55/2014. törvény 6. §, míg Szlovéniában a nemzetiségileg vegyesen lakott körzetekben az alkotmány biztosítja a kisebbségi nyelvhasználatot.

Közigazgatás

A közigazgatás bonyolult, többszintű rendszerében jellemzően minden szomszédos országban lehetőség van a helyi közigazgatási szervek előtt a kisebbségi nyelv használatára. A problémát jellemzően a regionális, megyei intézmények, és a központi államigazgatási szervek regionális, megyei intézményei jelentik. A közigazgatásban a nyelvhasználat kérdése mellett a kisebbségi származású alkalmazottak foglalkoztatása is fontos. A vizsgált országokban a kisebbségi vagy a kisebbségi nyelvet beszélő alkalmazottak – arányos – foglalkoztatása helyett a nyelvhasználat kerül előtérbe, amelyben a területi elv érvényesül. Szlovéniában az alkotmány szerint behatárolt vegyes nemzetiségi lakosságú körzetekben az államnyelv és a kisebbségi nyelv a közigazgatásban minden szinten egyenrangú hivatalos nyelv. Ausztriában a népcsoportok jogairól szóló törvény melléklete sorolja fel azokat a községeket, amelyekben a magyar nyelv is használható a közigazgatási szervekkel való érintkezésben és a hivatali eljárásokban.²⁷ Szerbiában a 2002-ben elfogadott kisebbségi törvény értelmében a közigazgatásban a kisebbségi nyelvet azokban a községekben lehet használni, ahol a kisebbségi lakosok számaránya elérte a 15%-ot. Szlovákiában a kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvény szintén a 15%-os küszöbhez²⁸ köti a nemzeti kisebbség nyelvének használatát, míg Romániában a közigazgatási kódex 20%-ot ír elő. Ukrajnában az államnyelvről szóló törvény egyedül az ukrán nyelv hivatalos használatát írja elő a központi állami szervek és az önkormányzatok számára egyaránt. A törvény nem rendelkezik a kisebbségi nyelvek használatáról a közigazgatásban, a 2012-es kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvény hatályon kívül helyezése óta pedig más törvény sem biztosítja ezt.²⁹

Média és kultúra

Minden szomszédos országban működik olyan magyar kulturális intézmény, amely vagy állami fenntartású vagy állami támogatásban részesül. Ausztriában a népcsoportokról szóló törvény alapján több magyar kulturális és vallási civilszervezet kap támogatást a szövetségi kormánytól.³⁰ Szlovákiában 2017-ben hozták létre a nemzeti kisebbségek kultúráját támogató alapot (Kisebbségi Kulturális Alap, Kultminor), amelynek célja a nemzeti kisebbségek identitásának és kulturális értékeinek megőrzése.³¹ Állami fenntartásban, támogatással működik a Szlovák Nemzeti Múzeum keretein belül a Szlovákiai Magyar Kultúra

27 Az etnikai népcsoportokról szóló 1976-os törvény 13–22. §§.

28 Az elmúlt két népszámlálás tekintetében kell ennek érvényesülnie.

29 Vö.: Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 39–42.

30 Letöltés helye: <https://rolunk.at/>; letöltés ideje: 2023. 08. 10.

31 138/2017. törvény.

Múzeuma Pozsonyban, illetve kihelyezett kiállításokkal Szklabonyán és Alsósztrégován, valamint a magyar nyelven játszó komáromi Jókai Színház és a kassai Thália Színház.

A szlovákiai könyvtárakról szóló 126/2015. törvény kimondja, hogy a nemzeti kisebbségek által is lakott községekben működő nyilvános könyvtáraknak a könyvtári állomány kialakításánál a kisebbségi lakosságra is tekintettel kell lenniük. A média területén a szlovák állami rádió és televízió törvényi kötelezettsége kisebbségi nyelvű műsorok sugárzása is, ennek minimális időtartama azonban nincs rögzítve.³² Az államnyelvtörvény azonban komoly korlátokat emel a kisebbségi nyelvű műsorszórás elé: minden kisebbségi nyelvű televízióadás vagy rádiós műsorsugárzás esetén megköveteli a műsorok feliratozását vagy szlovák nyelven történő sugárzását a kisebbségi nyelvű előtt vagy után.

Romániában szintén működnek állami fenntartású kulturális intézmények (pl. a kolozsvári Állami Magyar Színház, a temesvári Csiky Gergely Színház, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, stb.) és az állami intézmények mellett számos civil szervezet is működik, amely esetenként állami támogatást is kaphat. A média területén az audiovizuális törvény rendelkezik a közszolgálati médiát is felügyelő Audiovizuális Tanács feladatköréről és előírja, hogy a biztosítani kell a nemzeti kisebbségek nyelvének és kultúrájának védelmét, a kisebbségek nyelvhasználatát, valamint azt, hogy a magántulajdonban levő kábel- és médiaszolgáltatók biztosítsák a kisebbségek nyelvén közzétett csatornák/műsorok továbbítását is azokon a területeken, ahol egy adott kisebbség meghaladja a lakosság 20%-át.³³

Szlovéniában és Szerbiában a kisebbségi autonómia intézménye határozza meg a kisebbségi magyar kulturális és tömegtájékoztatási intézmények működését. Szerbiában a nemzeti kisebbségi tanácsokról szóló törvény kimondja, hogy a nemzeti tanács *„intézményeket, egyesületeket, alapítványokat, gazdasági társaságokat alapít a kultúra, az oktatás, a tájékoztatás és a hivatalos nyelv- és íráshasználat területén”* valamint *„kezdeményezi, azaz javasolja a köztársaságnak, autonóm tartománynak, vagy helyi önkormányzatnak mint a jelen törvény értelmében kiemelt jelentőségűnek nyilvánított intézmény alapítójának az intézmény alapítói jogainak átruházását”*.³⁴ A törvény értelmében a szerbiai Magyar Nemzeti Tanács átveheti az államtól vagy Vajdaság Autonóm Tartománytól kulturális és tájékoztatási intézmények fenntartói jogát vagy alapíthat is ilyen intézményeket. A nemzeti tanács által fenntartott intézmények vezetőinek kinevezése, az intézmények működésének felügyelete a kisebbségi nemzeti tanács jogkörébe tartozik.³⁵ Ezeknek az intézményeknek a fenntartásához a kisebbségi nemzeti tanács állami költségvetési támogatásban részesül. Ennek megfelelően a

32 532/2010. törvény.

33 504/2002. törvény valamint Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 21.

34 2009. évi törvény a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól, a törvény hatályos szövege elérhető magyarul itt: Letöltés helye: www.mnt.org.rs; letöltés ideje: 2023. 09. 22.

35 16–21. §§.

Magyar Nemzeti Tanács fenntartásában működik egyebek mellett a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház, a zentai Történelmi Levéltár, több könyvtár és magyar nyelvű sajtóorgánium, valamint a Fórum Kiadóvállalat is.³⁶

Szlovéniában a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség (MMÖNK) gyakorolja a kulturális tevékenységekben meghatározó szerepet játszó lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet alapító jogait és ezzel ellenőrzi a magyar kulturális intézményi kereteket is. Szintén a MMÖNK az alapítója a Magyar Nemzeti Tájékoztatási Intézetnek is, amelynek fő feladata a magyar nyelvű nyomtatott kiadványok és a magyar közösség egyetlen hetilapjának, a *Néptújságnak* a megjelentetése. A kisebbségi nyelvű televízió- és rádióadásokról *A Szlovén Rádió és Televízióról szóló törvény* rendelkezik, ennek keretében egy-egy magyar nyelvű programot kell biztosítani a magyar nemzetiség részére.³⁷ A magyar nyelvű elektronikus média a közszolgálati Maribori Regionális RTV Központ keretében működő lendvai Magyar Műsorok Stúdiójában készül.³⁸

A Magyarországgal szomszédos államok nemzetközi jogi, illetve belső jogi eredetű kisebbségvédelmi szabályainak tényleges hatályosulása

Az érvényes³⁹ és hatályos⁴⁰ jogszabályok esetében kulcskérdés, hogy azok ténylegesen kifejtik-e a jogalkotó által szándékolt hatásait, illetve azokat milyen mértékben teszik? Ezzel kapcsolatban döntő szerepe a végrehajtásnak, azaz az állam végrehajtó szervei magatartásának van. Két terület emelendő ki ebben a körben, egyrészt az állami igazságszolgáltatás, amely elsősorban a bírósági szervezetrendszer és a hozzá kapcsolódó szerveket öleli fel, de hasonlóan fontos a kormányok és a bíróságoknak nem minősülő hatóságok végrehajtó tevékenysége is. Mivel valamennyi vizsgált állam részese az Európa Tanács két kisebbségvédelmi tárgyú nemzetközi szerződésének, azaz a Regionális vagy Kisebbségi

36 Az MNT által alapított/társalapított intézmények. Letöltés helye: www.mnt.org.rs; letöltés ideje: 2023. 09. 22.

37 A Szlovén Rádió és Televízióról szóló törvény 1., 3. és 4. cikke, Zakon o Radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 96/05, 109/05 – ZDvP-1B, 105/06 – odl. US, 26/09 – ZIPRS0809-B in 9/14).

38 A Lendvai Tévéstúdió heti négy alkalommal 30 perces műsort készít, a Muravidéki Magyar Rádió 24 órában sugároz, élőben napi 5.30 és 19 óra között. Vö.: Varga, 2023. Nemzetiségi jogok a Muravidéken, i.m. 18.

39 Az érvényesség annyit tesz, hogy az adott jogszabályt az annak megalkotására jogosult jogalkotó szerv és az előírt módon, tehát érvényesen alkotta meg. Az érvényesség előfeltétele a hatályosságnak.

40 A hatályosság alkalmazhatóságot jelent, azt mutatja meg, hogy a jogi norma pontosan kikre (személyi hatály), milyen politikai-földrajzi egység területén (területi hatály), milyen jogviszonyokra vonatkozóan (tárgyi hatály), és pontosan mikortól meddig (időbeli hatály) alkalmazandó.

Nyelvek Európai Kartájának (továbbiakban Nyelvi Karta vagy Karta),⁴¹ továbbá a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezménynek (továbbiakban Kisebbségvédelmi Keretegyezmény),⁴² célserű e nemzetközi megállapodások monitoringmechanizmusaira alapozva elvégezni a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyar közösségek tényleges jogi helyzetének összehasonlító és összegző elemzését, kiegészítve az országelemzések⁴³ vonatkozó megállapításaival.

Közismert, hogy a Nyelvi Karta nem igazán szerencsés módon, ún. *à la carte* megoldást alkalmaz, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy a Kartában részes államok nem kötelesek a szerződés minden rendelkezését magukra nézve kötelezően elismerni. Nem kétséges, hogy ez eleve gyengíti annak határfokát, másrészt azzal a következménnyel is jár, hogy az egyes részes államokra egymástól eltérő kötelezettségeket keletkeztet a Karta. A III. rész rendelkezései közül minden ország köteles legalább harmincöt bekezdést és/vagy pontot megjelölni a Karta ratifikációjakor az adott regionális vagy kisebbségi nyelvre vonatkozóan. Valamennyi Magyarországgal szomszédos állam a Karta hatálya alá tartozónak ismeri el a magyar nyelvet, és valamennyien több kötelezettséget vállaltak magukra, mint amennyit a szerződés egyébként minimális követelményként⁴⁴ előír. Közülük a legkevesebb, 36⁴⁵ kötelezettséget Ausztria vállalt – szövetségi berendezkedésű állam lévén – Burgenland területére korlátozva azokat, míg a bécsi magyarok esetében csak 12 pontot fogadott el magára nézve kötelezőnek. Ezzel szemben Horvátország és Ukrajna 42,⁴⁶ Szerbia 43⁴⁷ vállalást tett, míg Szlovákia 53,⁴⁸ Románia pedig 57⁴⁹ kötelezettséget fogadott el magára vonatkozóan a Karta megerősítésekor. Szlovénia 58 magyarokkal kapcsolatos vállalása kapcsán pedig érdekes, hogy a két őshonosként elismert kisebbség, azaz az olasz közösség és a magyarság esetében az olaszok javára kedvezőbb tartalmú kötelezettséget vállalt a területi állam,⁵⁰ noha a helyi magyar kisebbség nagyobb létszámú, mint a tenger melléki olasz közösség. A jogszabályok hatékonyságának gyengítése

41 1992. évi Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája. Magyarországon kihirdette: az 1999. évi XL. törvény. A Nyelvi Kartának jelenleg 25 részes állama van. Letöltés helye: www.coe.int/en; letöltés ideje: 2022. 07. 17.

42 1995. évi Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény. Magyarországon kihirdette: az 1999. évi XXXIV. törvény. A Keretegyezménynek jelenleg 39 részes állama van. Letöltés helye: www.coe.int/en; letöltés ideje: 2022. 07. 17.

43 Lásd a 2. lábjegyzetet.

44 A Nyelvi Karta III. részében felsorolt kötelezettségek közül legalább harmincötöt kell minden részes államnak magára kötelezőként elismernie.

45 Council of Europe: Reservations and Declarations for Treaty No.148 - European Charter for Regional or Minority Languages (ETS No. 148) Letöltés helye: www.coe.int/en; letöltés ideje: 2022. 07. 17.

46 Uo.

47 Uo.

48 Uo.

49 Uo.

50 Lásd erről: Koren Stefán: A magyar nyelv hivatalos nyelvi jogállása és hivatalos használata Szlovéniában. Doktori értekezés. PTE-ÁJK: Pécs, 2020. 95–98.

mellett természetesen az összehasonlíthatóságot is nehezíti, hogy Magyarország hét szomszédja nem ugyanazokat a vállalatokat tette a Nyelvi Karta alapján. Érdekesség, hogy mindössze öt a Kartából eredő olyan kötelezettség van, amelyet mind a hét ország magára vállalt. Kilencvenhárom olyan „kartás” kötelezettség létezik, amelyet a hét ország közül legalább egy megjelölt a ratifikációkor az összesen kilencvennyolc bekezdés, illetve pont közül.

Oktatás

Valamennyi vizsgált államban létezik magyar nyelvű közoktatás, igaz nem minden képzési szinten és formában, továbbá Ukrajnában jelentős visszalépés tapasztalható a jogi szabályozásban.⁵¹ A Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága állásfoglalásai alapján két kérdés kapcsán rajzolódik ki a legtöbb, az érintett országok nagy részét érintő probléma. Először is, több szomszédos állam, így Ausztria és Románia sem biztosítja a magyar történelem és kultúra oktatását a közoktatási intézményekben,⁵² az osztrák szövetségi oktatási minisztérium egy 2022-ben hatályba lépő rendeletről vár változást ebben az ügyben,⁵³ Románia esetében pedig már eddig is rendelkezésre álltak a jogszabályi keretek, azok végrehajtása azonban nem elégséges.⁵⁴ Szerbia és Horvátország pedig csak részben teljesítik⁵⁵ ez irányú vállalásaikat. Utóbbi arra hivatkozik, hogy joga megengedi anyaországi tankönyvek használatát is a horvát közoktatásban, feltéve, ha azokat a hatáskörrel rendelkező szerv előzetesen jóváhagyta.⁵⁶ Emellett Románia, Szlovénia és Ukrajna nem, Szerbia pedig csak részben teljesíti az olyan felügyeleti szerv létrehozására tett ígéretét, amely kifejezetten a kisebbségi nyelvek oktatásának megteremtésében és fejlesztésében tett intézkedéseket és az elért előrehaladást monitoringozná.⁵⁷

51 2023. szeptember 1-jei állapot, lásd a 3. lábjegyzetet.

52 CM(2018)38. Fourth report of the Committee of Experts in respect of Austria. 2.3.1., CM(2018)4. Second report of the Committee of Experts in respect of Romania. 2.8.1.

53 MIN-LANG (2021) Fifth periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter. Austria. PR6. 1.2. A többször módosított, „a kisebbségi alapfokú iskolák tananyagáról és a Burgenland, valamint Karintia szövetségi államokban a kisebbségi nyelvek alapfokú iskolákban történő oktatásáról, továbbá a vallási oktatási intézmények tananyagáról szóló 1966. május 24-én kelt szövetségi oktatási minisztériumi rendelet” 6. sz. alapelve szerint a hat őshonos népcsoport nyelvét, kultúráját, és történelmét tanítani kell ezekben az iskolákban, viszont az ezzel kapcsolatos tapasztalatokról jelenleg még nem áll rendelkezésre információ.

54 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 14.

55 CM(2018)144. Fourth report of the Committee of Experts in respect of Serbia. 2.8.1. és CM(2017)97. Third report of the Committee of Experts in respect of Ukraine. 2.7.1. MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1.

56 MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1.

57 CM(2018)38, i.m.; és CM(2018)4, i.m.; és MIN-LANG (2019) 17final. Report of the Committee of Experts. presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter. Fifth Report SLOVENIA. 2.3.1.; és CM(2017)97, i.m.

A magyar nyelvű oktatáshoz való általános jog hatályosulása szempontjából a legtöbb probléma a szakképzés, szakmunkásképzés és a felnőttoktatás területein mutatkozik. Románia nem biztosít magyar nyelvű felnőttképzési és továbbképzési tanfolyamokat,⁵⁸ Szlovákia esetében pedig ezek megmaradása kérdéses,⁵⁹ míg Szerbia is csak részben teljesíti ezzel kapcsolatos vállalásait, igaz utóbbi „csak” „bátorítani” vagy „előnyben részesíteni” köteles a magyar nyelvet ezeken a képzési formákon.⁶⁰ Horvátország pedig ígérete ellenére nem tette a felnőtt- és továbbképzési portfólió részévé a magyart mint idegen nyelvet.⁶¹ Románia csak részben biztosít magyar nyelvű szakközépiskolai és szakmunkásképzést,⁶² továbbá nem biztosítja az oktatás különféle szintjein oktató tanárok megfelelő alap- és továbbképzését.⁶³ Szlovénia esetében még ennél is komolyabb hiányosságokat tárt fel a Nyelvi Karta monitoringmechanizmusa, ugyanis itt jelenleg csak részben biztosított az általános iskola, a középiskola és a szakközépiskola, valamint a szakmunkásképzés lényegi részének magyar nyelvű oktatása, ráadásul a korábbi helyzethez képest visszalépés tapasztalható ezeken a területeken.⁶⁴ Romániához hasonlóan Szlovéniában is hiányosságok vannak a magyar nyelven oktatók szakmai alap- és továbbképzésében,⁶⁵ valamint a magyar pedagógusképzést is meg kellene erősíteni.⁶⁶ Ukrajna kapcsán már az oktatási kerettörvény, valamint az államnyelvtörvény elfogadását megelőzően is jelentős problémák voltak a kisebbségi nyelvi oktatásra vonatkozó szabályok hatályosulásában,⁶⁷ viszont az új jogszabályi környezet eleve drámaian szűkíti a helyi magyarság nyelvi jogait, azok következetes végrehajtása eleve nem felel meg az Ukrajnára vonatkozó releváns nemzetközi jogi kötelezettségeknek.

58 CM(2018)4, i.m.

59 MIN-LANG (2021) 1. Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' fifth evaluation report on the Slovak Republic 4.

60 CM(2018)144, i.m.

61 MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1.

62 CM(2018)4, i.m.

63 Uo.

64 MIN-LANG (2019) 17final. Report of the Committee of Experts. presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter. Fifth Report Slovenia. 2.3.1.

65 Uo.

66 MIN-LANG (2021) 11. Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' fifth evaluation report on Slovenia. 28.

67 CM(2017)97, i.m.

Igazságszolgáltatás

Magyarország hét szomszédja közül Szlovénia tette a legkomolyabb nemzetközi vállalásokat az igazságszolgáltatás területén, Ljubljana ugyanis kötelezte magát, hogy a büntető, polgári és közigazgatási ügyekben bármely fél kérelmére magyar nyelven folytatják le az eljárást. Megjegyzendő, hogy nem gyakori ez az elköteleződés a részes felek esetében, Szlovénia mellett mindössze Finnország a svéd nyelv, Norvégia bizonyos számi nyelvjáráások, Spanyolország a katalán (a valenciai), a baszk és a galíciai, valamint Svájc az olasz nyelv kapcsán tett ilyen erős vállalást.⁶⁸ A szlovén kötelezettségvállalások azonban nem hatályosulnak maradéktalanul, ha a fél magyar anyanyelvű, jogi képviselője viszont nem, a gyakorlatban nem biztosítják a magyar nyelvhasználatot, továbbá a felek maguk sem nagyon élnek ezzel a lehetőséggel.⁶⁹

A Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága szerint Ausztriában csak formálisan hatályosul a terhelt joga büntetőügyben, illetve a fél joga polgári peres és nem peres eljárásokban a magyar nyelv használatára,⁷⁰ mivel a gyakorlatban egyetlen példa sincs egyikre vagy másikra.⁷¹ Horvátországban és Romániában közigazgatási ügyekben szintén csak formálisan érvényesül a jog,⁷² továbbá ugyancsak formális, hogy magyar nyelven lehessen dokumentumokat vagy bizonyítékokat benyújtani. Szerbiában is hasonló a helyzet azzal a különbséggel, hogy itt valamennyi igazságszolgáltatással kapcsolatban vállalt kötelezettség papíron hatályosul csak, mivel azoknak nem alakult ki gyakorlatuk.⁷³ Szlovákiában főként a büntetőügyekben jellemző, hogy a magyar nyelvvel kapcsolatos vállalások csak részben teljesülnek.⁷⁴ Ukrajnában már a kisebbségekre kedvezőtlen jogszabályi változások előtt is problémás volt az igazságszolgáltatás területén tett vállalások hatályosulása, köztük például az, hogy a legfontosabb ukrán jogszabályok szövegét magyar nyelven is közzétegye az állam,⁷⁵ a 2019. évi nyelvtörvény lényegében kizárta a magyar nyelv használatát az igazságszolgáltatásban.⁷⁶

68 Council of Europe: *Reservations and Declarations for Treaty No.148 – European Charter for Regional or Minority Languages* (ETS No. 148) Letöltés helye: www.coe.int/en; letöltés ideje: 2022. 07. 18.

69 Koren, 2020. A magyar nyelv hivatalos nyelvi jogállása, i.m. 148–188.

70 CM(2018)38, i.m.; CM(2018)4, i.m.

71 CM(2018)38, i.m.; CM(2018)4, i.m. 60.

72 MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1. és CM(2018)38, i.m.; CM(2018)4, i.m.

73 CM(2018)144, i.m.

74 CM(2019)126. Fifth report of the Committee of Experts in respect of the Slovak Republic. 2.5.1.

75 CM(2017)97, i.m.

76 Csernicško–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 43.

Ezen a területen a legfontosabb problémát az jelenti, hogy nagyon kevés a magyar nyelvet ismerő, illetve magyar nemzetiségű bíró, ügyész, illetve ügyvéd az igazságszolgáltatásban,⁷⁷ ráadásul arányuk a fellebbviteli rendszerben egyre feljebb haladva csökken.⁷⁸ Mivel a jogász hivatás, néhány jogterület kivételével, országspecifikus, ezért a magyarországi jogi karok által kínált ösztöndíjlehetőségek nem tudják megoldani ezt a problémát, azoknak csak a továbbképzések esetén lehet érdemi szerepük, a szomszédos államokban az esetek többségében pedig nem áll rendelkezésre magyar nyelvű jogászképzés.⁷⁹ Emellett fontos lenne a kisebbségi magyar nyelvű jogi terminológia fejlesztése is, hiszen a magyarországi jogi szókészlet – a nemzeti jogrendszerekben rejlő különbségek miatt – nem minden esetben feleltethető meg közvetlenül egy másik nyelv szakmai szókincsének. Ugyancsak érdemes volna minden érintett nyelv és a magyar nyelv közötti, folyamatosan fejlesztett és karbantartott online jogi szakszótárakat készíteni és működtetni.

Közigazgatás

A magyar nyelv közigazgatási és közéleti használata nagyjából öt tényező függvénye. Egyrészt megkönnyíti az erre vonatkozó vállalások végrehajtását, ha a területi állam aktív, felvilágosító tevékenységével mintegy maga is elősegíti a kapcsolódó jogok élvezetét, ez egyéb hatásai mellett, mintegy bátoríthatja is a kisebbségi nyelvhasználókat. Másrészt nem kétséges, hogy a nyelvhasználat objektív akadályát jelenti a kellő létszámú és az adott nyelvet megfelelően bíró hivatalnokréteg hiánya. Emellett azokban az államokban, ahol az államnak országosan csak egyetlen hivatalos nyelve van (Magyarország valamennyi szomszédja ebbe a kategóriába tartozik, bár Szerbiában a Vajdasági Autonóm Tartomány területén a magyar [és még öt másik nyelv] regionális hivatalos státusszal rendelkezik), és amelyet külön törvény „véd” más nyelvek „ártó behatásától,” a kisebbségi nyelvi jogok hatályosulása eleve sokkal nehezebb, mint ahol ennél kedvezőbb a jogszabályi környezet. Ezenfelül összességében az is igaz, hogy az említett okok kedvezőtlen hatása annál jobban mérséklődik, minél nagyobb a magyarság létszáma az adott országban, és minél magasabb a magyarok lakosságon belüli aránya az adott településen, illetve régióban. Végül komoly szerepe van az érintett lakosság jogtudatosságának is, amelyet az állam vagy államok mellett, főként az ezzel foglalkozó civil szervezetek tevékenysége növelhet.

77 Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 45., Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 30.

78 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 30.

79 Romániában például van már erre példa, de itt is időbe telik, amíg a végzett jogászok elhelyezkedése kézzel fogható eredményeket produkál. Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 31.

A vizsgált hét állam egyikéről sem mondható el, hogy ne volnának hiányosságok az állam aktív kisebbségvédő magatartása területén. Ausztriában például nem teszik közzé a helyi testületek dokumentumait magyarul, míg az állami, regionális, vagy helyi szervekkel való magyar nyelvű kommunikáció is csak korlátozottan működik a gyakorlatban, illetve csak részben teljesül a magyar nyelvű dokumentumok közzétételére vonatkozó kötelezettség.⁸⁰ Ehhez hasonlóan kevés támogatást nyújt az állam a jogérvényesítéshez Szlovákiában, például nem készíti el a dokumentumok kétnyelvű változatát.⁸¹ Ugyanezek a problémák Horvátországban is jelentkeznek,⁸² a földrajzi nevek kisebbségi nyelvű feltüntetésére pedig települése válogatja, hogy kiírják-e a feliratokat magyarul.⁸³ Emellett Eszék-Baranya és Vukovár-Szerém megyék statútumai nem rendelkeznek a magyar nyelv használhatóságáról.⁸⁴ Romániában főként a közszolgáltatások nyújtásakor akadnak gondok a magyar nyelv használatával, részben mivel az emberek megszokták, hogy a hivatal nyelve a hivatalos, vagyis a román nyelv,⁸⁵ de a településnevek, középületek, illetve a földrajzi nevek magyar nyelven való feltüntetésével is vannak problémák. Ez utóbbi a vizsgált államok közül Szlovákia esetében a legsúlyosabb hiányosság.⁸⁶ Ehhez kapcsolódóan gyakori a magyar nyelvű feliratok (főként településjelző- és utcanévtáblák) átfestése Romániában,⁸⁷ Szerbiában,⁸⁸ és Szlovákiában,⁸⁹ viszont az állami vagy önkormányzati szervek általában pótolják

80 CM(2018)38, i.m.

81 Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 37.

82 MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1.

83 Uo.

84 MIN-LANG(2022)3 Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' sixth evaluation report on Croatia 24-25.

85 CM(2018)4, i.m.; illetve Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 28.

86 MIN-LANG (2021) 1. Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' fifth evaluation report on the Slovak Republic 27.

87 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 26–28. gycsaba: Ünnepi bunkóság: lefestették a magyar feliratot a megyehatárt jelző táblán. Fötér, 2019. április 27. Letöltés helye: <https://foter.ro>, letöltés ideje: 2022. 07. 19.; Lefestették a magyar nyelvű feliratot Máramarossziget helységnévtábláján. Pesti Srácok.hu, 2021. augusztus 7. Letöltés helye: <https://pestisracok.hu>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; FRISSÍTVÉ – Kicserélték a lefestett kolozsvári helységnévtáblát. Krónika, 2021. február 10. Letöltés helye: <https://kronikaonline.ro>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; Barabás Hajnal: Lefestették egy csíkszeredai utcanévtábla magyar feliratát. Székelyhon.ro, 2016. november 9. Letöltés helye: <https://szekelyhon.ro>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.

88 Székelykeve: Lefestették a helységnévtábla magyar feliratát. Vajdaságma, 2021. augusztus 27. Letöltés helye: <https://www.vajma.info>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; Ismét lefestették Drea magyar nevét a településnévtáblán. Pannon Rtv, 2021. május 12. Letöltés helye: <https://pannonrtv.com>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; Makkay József: Rendszeresen bemázzolják a magyar feliratú táblákat a Délvidéken. ErdélyiNapló.ro, 2021. augusztus 9. Letöltés helye: <https://erdelyinaplo.ro>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.

89 Neszméri Tünde: Ismét fáj a magyar tábla? Felvidék.ma, 2018. november 27. Letöltés helye: <https://felvidek.ma>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; ujszo.com: Érsekújváron lefestették a helységnévtábla magyar feliratát. Maszol.ro, 2020. február 19. Letöltés helye: www.maszol.ro; letöltés ideje: 2022. 07. 19.

a megrongált vagy ellopott feliratokat. Ukrajnában feltehetően csak azért nem probléma ez jelenleg pillanatnyilag, mert a 2019. évi államnyelvtörvény hatálybalépése óta eleve hatóságilag tüntették el a magyar nyelvű földrajzi jelzőtáblákat a közterületekről.⁹⁰

Valamennyi vizsgált országban megfigyelhető, hogy az igazságszolgáltatáshoz hasonlóan a közigazgatási nyelvhasználat egyik akadályja a megfelelő nyelvtudás hiánya a hivatal részéről,⁹¹ amelyhez néhány államban az ügyfeleknek a magyar nyelvhasználat miatti lehetséges hátrányoktól (pl. kedvezőtlen döntés, esetleg a határozathozatal halogatása) való félelme is hozzáadódik.⁹² Említettük továbbá, hogy azokban az országokban, ahol külön törvény „védi” az állam hivatalos nyelvét a többi nyelvtől, a kisebbségi közigazgatási nyelvhasználat megnehezül (Szlovákia),⁹³ esetleg ellehetetlenül (Ukrajna).⁹⁴ Ennek egyik oka az, hogy amely élethelyzeteket a kisebbségi nyelvekről szóló jogszabályok nem szabályoznak, azokra mintegy automatikusan az államnyelv „védelméről” szóló jogszabály lesz alkalmazandó, vagyis a többségi nyelv használata kötelezettséggé válik. Végül Szlovéniában is csak részben hatályosulnak a közigazgatásra vonatkozó nyelvi vállalások, az önkormányzati ülések kétnyelvűsége például csak papíron teljesül.⁹⁵

Média és kultúra

Valamennyi vizsgált országban működnek magyar nyelvű magán- vagy közmédiumok, általánosságban megállapítható, hogy a legtöbb probléma a televíziózással van.

Ausztriában a rendszeres magyar nyelvű televízióadások esetében és a magyar nyelvű heti- vagy napilapok esetében tárt fel hiányosságokat a Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága, amelyre az állam azzal reagált, hogy a nemzetiségi műsorokból korlátlanul visszanezhető online médiagyűjteményt hozott létre, továbbá ígéretet tett arra, hogy az ORF 3 műsorkínálatában növeli a népcsoportok (*Volksgruppen*) láthatóságát.⁹⁶ Emellett jelezte, hogy a szövetségi kancellária mellett működő magyar Népcsoport Tanács (*Volksgruppenbeirat der ungarischen*

90 Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont: A nyelvi jogi rendelkezések végrehajtása Ukrajnában gyakorlati szempontból. Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont: Beregszász, 2021. 14–18.

91 CM(2018)144, i.m.; Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 29–30.; és Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 37.

92 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 29–30.

93 Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 34–45.

94 Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 68.

95 MIN-LANG (2019) 17final. Report of the Committee of Experts. presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter. Fifth Report Slovenia. 2.3.1. 21-22.

96 MIN-LANG (2021) PR6. Fifth periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter. Austria 60.

Volksgruppe beim Bundeskanzleramt) jelzése értelmében a burgenlandi magyar közösség vezető médiuma (*Leitmedium*) a *Rólunk* című magazin a továbbiakban az interneten működik tovább.⁹⁷ Horvátországban is a magyar nyelvű televízióadások hiánya jelenti a legfontosabb problémát,⁹⁸ Szerbiában pedig csak részben teljesülnek a magyar nyelvű rádió- és televízióadásokkal kapcsolatos állami vállalások.⁹⁹ Szlovéniában is a televíziózással, mégpedig a köz-média kapcsán vannak gondok, míg Szlovákiában az államnyelvtörvény a gyakorlatban nem teszi lehetővé tisztán magyar nyelvű televízió- illetve rádióadó működtetését,¹⁰⁰ és amíg a közszolgálati rádióadások esetében többé-kevésbé érvényesül a magyarság számarányának megfelelő tartalom, addig a televízióadásoknál ez messze elmarad attól,¹⁰¹ ráadásul probléma van a lefedettséggel és azzal, hogy a magyaroknak szánt adásokat a kevésbé nézett műsorsávokban sugározzák.¹⁰² Ukrajnában jelenleg csak a nyomtatott és online sajtótermékek megjelenése problémamentes többé-kevésbé a 2019. évi államnyelvtörvény miatt.¹⁰³

A kultúra területén tett jogszabályi vállalások közül főként a magyar nyelven készült művek többségi vagy más nyelvekre történő lefordításával, illetve ez utóbbiak magyar nyelvre való átültetésével kapcsolatban vannak hiányosságok például Romániában¹⁰⁴ vagy Szerbiában.¹⁰⁵ Szerbiában emellett a szórványmagyarság által lakott településeken működő kulturális intézmények állami támogatásában vannak hiányosságok.¹⁰⁶ Ausztria és Románia esetében pedig gondot jelent, hogy az állam külföldön működő kulturális intézetei nem mutatják be a területeken élő magyarság kultúráját és nyelvét, noha erre vonatkozó vállalásokat is tett a két ország a Nyelvi Karta ratifikálása idején.¹⁰⁷

Gazdaság, társadalom, szociális intézmények és egészségügy

Az előző társadalmi viszonyokhoz és élethelyzetekhez képest a gazdaság területén valamivel kevesebb hatályosulási nehézség merül fel. Említésre méltó ebben a körben, hogy a fogyasztók jogai és az azokkal kapcsolatos fogyasztóvédelmi tájékoztatás magyar nyelven

97 Uo.

98 MIN-LANG(2022)3. Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' sixth evaluation report on Croatia. 27.

99 CM(2018)144, i.m.

100 Kállay–Mészáros–Őry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 41–44.

101 Uo. 34–45.

102 Uo.

103 Cserniczkó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 54.

104 CM(2018)4, i.m.

105 CM(2018)144, i.m.

106 Uo.

107 CM(2018)38, i.m.; és CM(2018)4, i.m.

nem elérhető Romániában, valamint szintén Romániában, Szlovákiában, és Szlovéniában fokozni kellene a magyar nyelvhasználatot a szociális intézményekben a Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága szerint.¹⁰⁸ Ehhez hasonló probléma, hogy a román, a szlovák és a szlovén egészségügyi intézményekben a magyar nyelv nem, vagy csak korlátozottan használható. Ez utóbbinak részben az is az oka, hogy hiányzik a releváns szabályozás, továbbá az igazságszolgáltatáshoz és közigazgatáshoz, valamint a szociális szférához hasonlóan az egészségügyben sem áll rendelkezésre megfelelő számú és magyar nyelvtudású munkaerő. Szlovákia és Szlovénia emellett nem tesz eleget annak a nemzetközi vállalásának, amely alapján meg kellene tiltania, hogy a vállalati belső szabályzatokba és a magánokiratokba a magyar nyelvet kizáró vagy korlátozó rendelkezések kerüljenek.¹⁰⁹

Záró gondolatok

A fenti áttekintés alapján is igaznak bizonyulhat a hétköznapi bölcsesség, miszerint minden jogszabály annyit ér, amennyit betartanak belőle. A szomszédos országok példája is mutatja, hogy az, hogy egy államban milyen szintű jogszabályi védelmet élveznek a kisebbségi jogok és milyen széleskörű jogi garanciák biztosítják a kisebbségi identitás megőrzését, a kisebbségi közösségek fennmaradását, egyáltalán nem jelenti azt, hogy az adott államban valójában megvannak azok a feltételek és körülmények, amelyek a kisebbségi jogok érvényesüléséhez kellenének. A végrehajtás hiányosságai részben az érintett állami szervek felületes hozzáállására vagy szándékos mulasztására vezethetők vissza, részben viszont a kisebbséghez tartozók társadalmi helyzetére. A legjobban ezt talán a hivatalos nyelvhasználat tükrében láthatjuk: sokszor maguk, a kisebbséghez tartozók is, a történelmi-társadalmi nyomás hatására, a többségi nyelvet tekintik természetesnek a közigazgatásban vagy az igazságszolgáltatásban. Az államok pedig gyakran ezt erősítik is azzal, hogy vagy jogsértésként vagy csak a jogbizonytalanság miatt nem biztosítják a kisebbségi nyelvi jogok érvényesüléséhez szükséges feltételeket (hivatalos fordítások, tolmácsolás, kisebbségi nyelvet beszélő ügyintézők hiánya, stb.). Jól illusztrálja ezt, hogy még a sok szempontból kiemelkedőnek és példamutatónak tartott kisebbségi autonómiát garantáló Szlovéniában is például a bírósági eljárásokban alig vagy egyáltalán nem tudják (akarják) érvényesíteni a kisebbségi magyarok az anyanyelv használatát.

Fontos azt is megjegyezni, hogy több államban is a gyakorlatban a kisebbségi jogok gyakorlása akár olyan hétköznapi hátrányokkal járhat (hosszabb ügyintézési idő, nehezebb ügyintézés, alacsonyabb színvonalú oktatás, stb.), amelyek a kisebbséghez tartozó

108 CM(2018)4, i.m. o–p.

109 CM(2019)126, i.m.

személyeket elrettenthetik a jogaik érvényesítésétől. A Keretegyezmény és a Nyelvi Karta monitoring eljárásaiban rendre felmerül, hogy az államnak a kisebbségi jogokat úgy kell biztosítania, hogy a kisebbségi személyek számára ne jelentsen se hátrányt, se különleges erőfeszítést azok érvényesítése. Ennek ellenére az állami szervek gyakran akadályozzák vagy nem tekintik természetesnek, hogy a kisebbségek jogszabályban rögzített jogaikra hivatkoznak. A két kisebbségi tárgyú európai nemzetközi szerződésnek ezzel együtt nagyon fontos szerepe van abban, hogy a politikai hangulat változásai egyik államban se járjanak a kisebbségvédelmi normák lerontásával, vagy legalábbis a nemzetközi közösség számára is viszonyítási pontként értelmezhető jogvédelmi szintet jelezenek, amely a nemzeti jogszabályokban és főleg a gyakorlatban is – nemzetközi szinten ellenőrizhető módon – érvényesüljön.

Irodalomjegyzék

Csernicskó István – Tóth Mihály: *A kárpátaljai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2021.

Fedinec Csilla – Tóth Norbert: *Romantikus jog – fapados gyakorlat.* Az ukrán–magyar szerződéses viszony. L'Harmattan: Budapest, 2022. DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-414-922-4>

Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben.* Osiris: Budapest, 2016.

Kállay András – Mészáros András – Öry Péter – Szabó Olga: *A felvidéki magyar közösség anyanyelvhasználatát szabályozó jogszabályok és érvényesülésük áttekintése. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2022.

Korhecz, Tamás: Evolving legal framework and history of national minority councils in Serbia. *International Journal of Public Law and Policy*, 2019. 6 (2). 116–137. DOI: <https://doi.org/10.1504/ijlap.2019.097538>

Korhecz, Tamás: National Minorities – Constitutional Status, Rights and Protection in: Csink, Lóránt – Trócsányi, László (szerk.): *Comparative Constitutionalism in Central Europe. Analysis on Certain Central and Eastern European Countries.* Central European Academic Publishing: Miskolc–Budapest. 408–409. DOI: https://doi.org/10.14712/1803-8220/28_2022

Markó Attila: *A romániai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségi jogi kalauz.* BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2022.

Miran Komac – Vizi Balázs (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem: a magyar–szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata.* L'Harmattan: Budapest, 2019. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.149>

Rechel, Bernd (szerk.): *Minority Rights in Central and Eastern Europe.* Routledge: London, 2009. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203883655>

Varga Péter: *Nemzetiségi jogok a Muravidéken. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2023.

Vizi Balázs (szerk.): *Magyarország és szomszédai. A kisebbségvédelem kérdései a kétoldalú szerződésekben.* L'Harmattan: Budapest, 2021. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.149>

Vizi, Balázs – Tóth, Norbert – Dobos, Edgár (szerk.): *Beyond International Conditionality Local Variations of Minority Representation in Central and South-Eastern Europe.* Nomos: Baden-Baden, 2016. DOI: https://doi.org/10.1163/22116117_01601012

Yupsanis, Athanasios: *Minority Cultural Autonomy in Slovenia, Croatia and Serbia: A Real Opportunity for Cultural Survival or a Right Void of Substance?* *Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, 2019. 12 (1–2). 83–112. DOI: <https://doi.org/10.35998/ejm-2019-0015>